

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM DOKTORI ISKOLA

A hacktivizmus és a kortárs vizuális kultúra stratégiáinak egymásra hatása

DLA értekezés tézisei

Laczkó Juli

2017

Témavezetők:

Dr. habil. Szegedy-Maszák Zoltán és Dr. habil. Sugár János

I. A HACKER-KULTÚRA FOGALMA ÉS TÖRTÉNETE

A hacker szó jelentése tematikus és történeti nézetétől függően rendkívül szerteágazó, leginkább lazán kapcsolódó szubkultúrák hálózataként tekinthetünk rá.¹A digitális kultúra története számos, egymásból fejlődő, egymásba ágyazódó történet, melyek társadalmi-gazdasági feltételeik függvényében bontakoznak ki, és amelynek a hacker-kultúra szerves része. A hacker kifejezés a komputer történelem elsőként azokra vonatkozik, akik innovatív fejlesztő munkával járultak hozzá a mai digitális technológia fejlesztéséhez, a katonai-ipari kutatások kötött programjainak peremén. Ezek a műhelyek, például az MIT mesterséges intelligencia laboratóriuma, megalapozták a későbbi szoftverfejlesztés és mesterséges intelligencia kutatás irányait, és munkamódszereik egy egész iparág számára mintául szolgálnak az Egyesült Államokban. Steven Levy erre az időszakra reflektálva megfogalmazott hacker etikájának sarokkövei a közvetlen hozzáférés, az információszabadság, a decentralizáció, valamint az érdem mentén való megítélés fontossága, valamint a számítógépekkel való ménöki munka értéke.

A hacker etika gyakorlása esetén olyan önkényes tettekről beszélünk, amik nem a hatalommal való kétoldalú párbeszédben, hanem azon technikailag felülkerekedve kérdőjelezzik meg az autoritás természetét. A hacker etikához nagyban hozzájárult az ezzel azonos attitűdöt mutató, mára kultikussá vált phreaking tapasztalata. A hacker-kultúra akadémikusai szinte kivétel nélkül nagy figyelmet szentelnek a hacking motivációs rendszerének, és a legtöbben az élvezet, határkeresés és izgalom élményét emelik ki, különös tekintettel a tudásvágyra, kíváncsiságra, az irányítás és hatalomgyakorlás mellett. Hacker culture synthesises controversies like individualism and community, humility and arrogance, liberalism and elitism, and is saturated by the tension between virtual play and experiment versus an outside world limited by laws of physics and state.

JORDAN a technológiai determináció mentén közelíti meg a hacker-kultúrát. A hackerek e szerint új technikai meghatározottságokat hoznak létre (*producing new determinations*) meglévők megreformálásával, ellenállva az eredeti technikai meghatározottságnak: a hacking olyan materiális gyakorlat, ami változást, vagy újdonságot hoz létre egy számítógép, hálózat, vagy kommunikációs technológia rendszerében (JORDAN 2008: 12).

A hardware hackerek barkács klubjaiból a mikrochip piacra dobáság követően kibontakozó friss vállalkozások mind arra törekedtek, hogy a hacker etika mentén rendezkedjenek be, miközben tudásukat piaci környezetben hasznosítják. A '80-as évek elejére a gyorsan fejlődő komputer iparban a szoftver, mint árucikk egyre inkább a szellemi tulajdon prosperáló kereskedelmi mezőjébe került. Az ennek a tendenciának ellenében létrejött F/LOSS mozgalom által közösen fejlesztett és publikált szoftverek olyan szabadságjogokat hordoznak, amit a proprietary software nem.

A mikrochip piacra dobását követő személyi számítógép forradalom jelentős kulturális paradigmaváltást hozott, amit nagyban befolyásolt az a kaliforniai ellen-kulturális generáció, akik különböző közösségekben olyan munkamódszereket igyekeztek kidolgozni, amik a hadiipar bürokratikus, számító, mechanikus működésével szemben kollektív, nyitott, fenntartható alternatívát jelentenek (TURNER 2006: 237). Információ-technológiai platformjaik előképként hozzájárultak a későbbi Internet architektúrájának megalkotásához. Ezeket a modelleket rugalmasság és változékonyság jellemezte, és olyan újfajta infó-technológiák, amik a személyi számítógépet és a hálózati kommunikációt egyrészt a kulturális ellenforradalom szimbólumává, másrészt prosperáló gazdasági tényezővé tették (TURNER 2006: 238). A mikrochip, így a személyi számítógép, és az információs hálózatok az ellenkultúra számára a decentralizáció és az információszabadság garanciáinak tűntek. A hacker etika, ami alapvető fontosságú volt a network culture paradigmaváltásban, sajátos referenciális módon él tovább a mai tech-óriások intézményesített működésében.

¹Jargon File, Hacker Slang and Hacker Culture <http://catb.org/jargon/html/introduction.html> (2017.07.05)

A hacker-kultúra történetének és kortárs tipológiájának feminista nézőpontú átfogó kutatása szükséges. A mai hacker-kultúrában a gender-alapú diszkrimináció sokkal kevésbé látványos, mint a kezdetekben. Ez nem csak a társadalom egészében a nyolcvanas évekre kibontakozó feminista mozgalomnak, hanem a virtualitásnak a személyes fizikai jelenléttől való elemeltségének is köszönhető. Figyelemreméltó a feminizmusnak és LGBTQ kultúrának a hacker-kultúrában való közös kortárs térkövetelése (#hackingpatriarchy) a szexista intézmények és gyakorlatok ellen.

A hacker-kultúra nyitott munkamodellje a kilencvenes évekre az információs társadalom paradigmájának részévé vált. Ennek a munkamodellnek fő jellemzői a nyitottság, rugalmasság, decentralizáció, a szabadság és kreativitás értékelése, és a munkavállalók változékony node-okként való kezelése az infótechnológiai rendszerekben. A HIMANEN által megfogalmazott, kiterjesztett hacker etika legfontosabb értékei: szenvedély, szabadság, money ethic, közösségi érték és nyitottság, nethic, aktivitás, gondoskodás (caring) (HIMANEN 2001: 140). ²A 'hacker osztály' a Jordan által kripto-marxistának nevezett WARK számára a szabad kreativitásért való küzdelmükkel a 21. század 'forradalmi osztálya.'

II. A HACKER-KULTÚRA MORFOLÓGIÁJA

JORDAN *Hacking* c. könyvében a hacker-kultúra-jelentésmezőt techniai és társadalmi tipológia mentén osztja fel. A hacktivizmust tekinti a hacker etika örökösének, mivel az úgy avatkozik be társadalmi és technológiai meghatározottságokba, hogy azokat fluiddá teszi, és ezzel megváltoztatja a társas és technológiai viszonylatokat. JORDAN a hacktivizmus területén két alapvető törekvést különít el: az online demonstrációt, és az információ-hozzáférés védelmét. Ezzel együtt minden olyan egyéb kezdeményezést, ami valamilyen technikai tudást von ki egy zárt, védett mezőből, tesz a fogyasztói társadalom értékrendjével egyfajta tervezői, együtt-alkotói magatartással szembehelezkedve széles körben megoszthatóvá, eszköztárától függetlenül a hacktivizmus jelentéstartományába kell sorolnunk. Így a hacktivizmus jelenségeinek körébe tartozik a Culture Jamming, valamint a taktikai média, a hacklabek, hackerspacek és hacker-konferenciák is.

A hacktivizmus tehát új technikai meghatározottságok létrehozása egy már létező technikai determinációs mezőben, melyben az új technológiai determináció az eredetihez képest új módon határozza meg a cselekvés módusait. A hacktivizmus emellett a hacker etika elveit valósítja meg, gyakorlata és célja is kollektív, nyitott. A determinációk, amik ellenében a hacktivisták újakat teremtenek, nem csak technológiai, hanem közösségi, kulturális és gazdasági természetűek is. A magatartásmód, amivel a hacktivizmus operál, nem csak technológia-használatában, hanem kulturális magatartásában is nonkonform. A hacker-kultúrának feltűnő alapeleme a mindenkori technikai, intézményi, szociális autoritáshoz való 'tiszteletlen' viszonya.

III. NONKONFORM KULTURÁLIS MINTÁK RENDSZERSZERŰ ELEMZÉSÉNEK LEHETŐSÉGE: AVANTGÁRD SZELLEMISSÉG A HACKER-KULTÚRÁBAN

a 20. századi képzőművészeti avantgárdnak jelentős szerepet tulajdoníthatunk a hacktivizmus szellemi előfeltételének megteremtésében. A történeti avantgárd az első olyan művészeti forradalom, melynek alapvető célja volt támadni, kikezdeni, megkérdőjelezni a művészet intézményrendszerét, (polgári/bourgeois) társadalomban betöltött státusát és hagyományos műformáit. Az avantgárd aktivizmus programja és a hacker etika határsértései párhuzamba állíthatók. Számos hasonlóságot találunk a történeti avantgárd és a hacktivizmus működésmódjaiban: az az egyéni alkotó ethosának megkérdőjelezése; az instrukció, mint a mű rekonstruálásának módja; kánon és invenció viszonya; a polgárpukkasztás paradoxona. A hacker-kultúrának, azon belül is a hacktivizmusnak érvényes elemzési szempontjait adhatja az avantgárd művészeti hagyomány értelmezési kerete. Ahogy több fontos teoretikusa is kifejti, az avantgárd forradalmi lendületével nem rombolta le sem a művészet intézményrendszerét, sem a hagyományos műformákat, viszont olyan radikális beavatkozásokat hajtott végre a művészet területén,

²Passion, freedom, money ethic, social worth and openness, nethic, activity, caring

amelyek hatásai visszavonhatatlanul megváltoztatták azt. Ezt összevethetjük a hacker-kultúra információs társadalomban betöltött szerepével.

Megvizsgálhatjuk, hogy JORDAN újdonság- komplexitás- és folyamat-központú hacking-tipológiájába hogyan illeszthetjük be az avantgárd processzusokat, illetve hogy KAPPANYOS avantgárd folyamat-tipológiájában vizsgálhatjuk-e a hacktivizmus jelenségeit. Fontos egyezés továbbá az avantgárdban és a hacker-kultúrában a létező struktúrák elutasítása mellett az idealizált jövő fókusza. Ahogy a történeti avantgárd művészei, a hacker-kultúra tagjai is felhatalmazva, sőt személyesen megszólítva érzik magukat a saját autonóm etikájuk által károsnak látott akadályok, határok láttán, azok lebontására (KAPPANYOS 2008: 146).

A hacking egy program szemantikai meghatározottságának meghaladásaként is vizsgálható. Ennek tükrében azokra a hackekre, amik egy működő kommunikációs rendszert nyelvi beavatkozással térítenek el, vagy tesznek működésképtelenné, nyelvi beavatkozásokként tekinthetünk, de azt se szabad elfelejtenünk, hogy ez a beavatkozás az adott programnyelv szintaxisán belül kell megtörténjen. A hacker-kultúra destruktív nyelvi beavatkozásaiban újabb párhuzamot találunk az avantgárd nyelvhez, irodalomhoz, költészeti normához való dekonstrukciós törekvéseivel. A nyelv iránti szkepszis a hacker-kultúrában a programok működésének, azaz jelentésének dekonstrukcióját jelenti.

Az anarchizmus a magyar művészetelméleti és médiászociológiai diskurzus által méltatlanul leértékelt fogalom, amely kétes hírével ellentétben strukturált és történetileg megalapozott ideológia. Legfontosabb sarokkövei a decentralizáció és az autonómia, a hatalomnak egy külső hierarchia helyett a közösség minden tagja közötti, affinitás mentén való eloszlása. Az internet infrastruktúráját vizsgálva ugyanazt a rendszer-architektúrát fedezhetjük fel, mint amit az anarchisták közösségeik működésében elképzelnek és megvalósítanak: kontrolláló hierarchia nélkül működő decentralizált csomópontok hálózata, melyek egymással dinamikus hálózatot alkotnak. A világháló és az anarchizmus architektúrája egymás tükörképei, és előbbi minden (ismert) kortárs aktivista mozgalom működésének (egyik) alapfeltétele.

Az Anonymous jelenség remek példa arra, hogy a globális virtuális térben az internet hogyan formál az anarchizmus működési elveit tükröző működési struktúrát, melyben a csoportok közötti egyéni mozgás, illetve a csoportok egymásba alakulása fluid, s a csoport-identitás nem privatizálható. A mainstream média ellenes hangvétellel operáló Critical Arts Ensemble a művészetet kulturális aktivizmusként definiálja, melynek feladata zavart kelteni (*to create disturbances*), de amely feladatot nem könnyíti meg a közeg definiálhatatlansága, amelyben a zavart kelteni illenék (CAE 1994: 12). Hasonló attitűdöt találunk a brit Heath Bunting munkáiban, bár a CAE-nél intézmény-függetlenebb és radikálisabb megvalósításban.

Dolgozatomban igyekeztem meghatározni a hacker-kultúra fogalmát, és történetének állomásai mentén elemezni fogalmának időbeli változásait. Megpróbáltam rávilágítani arra, hogy a hacker-kultúra, és azon belül a hacktivizmus etikája elvitathatatlanul kapcsolatban áll a 20. századi avantgárd művészet forradalmi etikájával, és ez a kapcsolat bizonyos helyzetekben még erősebb is az avantgárd és a kortárs művészeti intézményrendszer leszármazási viszonyánál. Megkísértem felrajzolni a kortárs hacktivista szcena info-technológiai kategóriáit, és azokat példákon szemléltetni. Párhuzamot vontam a programkód és az irodalmi szöveg, valamint az anarchista ideológia és az online aktivizmus működése között.

A hacker-kultúra tanulmányozása beláthatatlanul gazdag techno-kulturális horizontot tár elénk, melyben számtalan projekt és csoport működik aktívan, és amelyben a technológiai innováció fürgébb és szerteágazóbb, minthogy azt akár az igazságszolgáltatás, akár az akadémiai figyelem naprakészen nyomom követhetné. E dolgozat megírása során több további kutatás körvonalazása vált szükségessé. A nonkonform információs technológiák alkotják kultúránk jelenleg talán legérdekesebb tanulmányozható rétegét, aminek sokkal nagyobb hatása van annak alakulására, mint azt első látásra képzelnénk. Olyan közvetlenség, innovatív attitűd, szubverzív gondolkodás és működési stratégia jelenik meg ezekben a történetekben, amiről a kortárs művészet intézményrendszere a dolgok jelen állása szerint csupán ábrándozhat.